

TOÀN CẢNH QUAN HỆ NGA - VATICAN

NGUYỄN VĂN DŨNG^{*}

Trong Tạp chí Nghiên cứu Tôn giáo số 12 (78) năm 2009 với bút danh Khánh Vy, chúng tôi đã có bài viết: *Quan hệ giữa Tòa Thánh Vatican với Nhà nước Liên bang Nga – lịch sử và hiện tại*. Trong bài viết đó, chúng tôi mới chỉ trình bày sơ lược về những sự kiện xảy ra trong mối quan hệ này ở thế kỉ XX và những năm đầu thế kỉ XXI, chủ yếu trong giai đoạn của chính quyền Xô Viết và nước Nga sau cải tổ (Perestroika). Ở bài viết này, ngược dòng thời gian, dựa vào những tài liệu đã được công bố trên www.vaticanstate.va, www.vatican.va và Niên giám Giáo hoàng, chúng tôi bổ sung thêm những sự kiện quan trọng trong quan hệ Vatican - Nga giai đoạn trước Cách mạng Tháng Mười năm 1917 nhằm có được một bức tranh đầy đủ hơn về mối quan hệ này.

Những mối quan hệ ngoại giao tích cực giữa Tòa Thánh Vatican với nước Nga được bắt đầu vào khoảng giữa thế kỉ XV. Sau Công đồng Ferrara - Florence (1431-1445), hướng chủ yếu của những quan hệ này là tìm kiếm sự hòa giải giữa Giáo hội Công giáo và Giáo hội Chính Thống giáo. Tuy nhiên, những nỗ lực của hai bên vẫn chưa mang lại kết quả mong muốn. Chúng mới chỉ tạo điều kiện để hai tôn giáo này xích lại gần nhau hơn và cải thiện thêm mối quan hệ Đông - Tây nói chung.

Một nỗ lực đáng kể nhằm cải thiện quan hệ giữa Vatican và Nga là việc cử sứ thần dòng Tên Antonio Possevino tới nước Nga Sa Hoàng dưới thời Nga hoàng Ivan IV (Ivan Tàn Bạo, 1533 - 1584). Cho tới cuối thế kỉ XVIII, những sứ thần được các giáo hoàng phái tới nước Nga đã tiến hành các cuộc đàm phán với những nhà chuyên chế Nga về các vấn đề không chỉ liên quan đến tôn giáo và hai Giáo hội (về sự thống nhất giữa Kitô giáo Phương Đông và Kitô giáo Phương Tây), mà còn về khả năng cùng nhau chống lại người Thổ Nhĩ Kỳ và người Tatar, làm giảm mâu thuẫn giữa Nga với Ba Lan cũng như với các nước Công giáo khác.

Tòa Khâm sứ đầu tiên trên lãnh thổ nước Nga được lập vào tháng 6 năm 1783, khi Tổng Giám mục Giovanni Andrea Arquette kết thúc sứ vụ của mình ở Ba Lan và đến St. Petersburg. Sau đó Ngài trở lại Ba Lan ít lâu và từ nước này Ngài được gọi về Rome. Từ tháng 4 năm 1797 đại diện của Tòa Thánh ở nước Nga là Tổng Giám mục Lauro (Lorenzo) Litta, vị Khâm sứ Tòa Thánh cuối cùng ở Ba Lan, sau sự phân chia Ba Lan lần thứ ba, năm 1795, Ngài đã kết thúc sứ vụ của mình ở Warsaw và đến St. Petersburg để trong chừng mực có thể làm đại diện cho quyền lợi của các tín đồ Công giáo lúc đó đang là thần dân của nhà nước Nga.

^{*}. TS., Viện Nghiên cứu Tôn giáo.

Trong vòng vài chục năm đã có một số giám mục khác của Giáo hội Công giáo Rome tới St. Petersburg. Họ được gọi bằng một tên chính thức là “Đại sứ của Giáo hoàng Rome tại Triều đình Nga”. Có thể trình bày đôi nét về các quan hệ ngoại giao mạnh mẽ giữa Tòa Thánh Vatican và Đế quốc Nga trong suốt thế kỷ XIX. Ngày 13 và 15 tháng 12 năm 1845 Giáo hoàng Gregory XVI (Grêgôriô XVI) lần đầu tiên đã tiếp kiến Hoàng đế Nicôlai I (Nicholas I). Hai bên trao đổi về số phận các tín đồ Công giáo đang sinh sống trên lãnh thổ Đế quốc Nga và về khả năng bổ nhiệm các giám mục mới để chăm sóc Giáo hội Công giáo tại Nga. Hoàng đế Nicôlai I đã hứa với Giáo hoàng sẽ làm hết khả năng của mình để giải quyết các vấn đề trong quan hệ giữa hai bên. Sau những cuộc đàm phán lâu dài và đầy khó khăn, kết quả của cuộc gặp gỡ giữa Giáo hoàng với người đứng đầu nước Nga là Điều ước ký ngày 3 tháng 8 năm 1847. Ngày 4 tháng 12 năm 1866 nước Nga đơn phương từ chối việc công nhận hiệu lực của các thỏa thuận đã được ký kết giữa hai bên sau khi Giáo hoàng Piô IX phát biểu bảo vệ quyền của Giáo hội Công giáo trên lãnh thổ của Vương quốc Ba Lan và Nga.

Trong những năm 80 thế kỷ XIX, hai bên đã ký được một thỏa thuận mới, trong đó nhắc lại một số điều của Điều ước 1847, thí dụ quyền bổ nhiệm giám mục. Nước Nga cũng cử đại diện của mình tới Tòa Thánh Vatican kể từ thời trị vì của Nữ hoàng Êkatêrina II (1762-1796) cho tới Cách mạng tháng Mười năm 1917.

Sau Cách mạng tháng Mười năm 1917, khi những người Bôn-sê-vich lên nắm

quyền ở nước Nga, Tòa Thánh Vatican đã cố gắng tìm cách khôi phục lại quan hệ với đất nước này. Ngày 15 tháng 3 năm 1922, Nga đã ký một văn bản cho phép “Phái đoàn Viện trợ” do Tòa Thánh Vatican thành lập tới làm việc tại nước Nga Xô Viết. 12 thành viên của phái đoàn này đã bắt đầu công việc của mình ở Krưm và tiếp sau đó tới một số thành phố lớn của Nga như Moskva, Krasnodar, Rostov-na-Donu và Orenburg. Tháng 12 năm 1922 Liên bang Xô Viết (Liên Xô) được thành lập. Từ năm 1923, khi tình hình kinh tế Liên Xô khá dần lên, những người Bôn-sê-vich bắt đầu tìm cách hạn chế hoạt động của các tổ chức từ thiện nước ngoài, đồng thời đẩy mạnh cuộc đấu tranh chống tôn giáo, tuyên truyền chủ nghĩa vô thần. Các thành viên “Phái đoàn Viện trợ” của Tòa Thánh Vatican bắt đầu rời khỏi Liên Xô và cuối năm 1923 người lãnh đạo phái đoàn này là O. Walsh đã buộc phải từ bỏ đất nước này. Việc ra đi của O. Walsh gắn liền với việc tuyên truyền chống tôn giáo và chống Tòa Thánh Vatican một cách quyết liệt và điều này tất yếu làm cho tình hình của những người Công giáo đang sinh sống ở Liên Xô thêm phức tạp.

Sau đó, trong nhiều thập niên, Liên Xô là một trong những quốc gia đã cắt đứt quan hệ với Giáo hội Công giáo Rome. Mãi đến đầu những năm 60 thế kỷ XX mối quan hệ này mới được bắt đầu khôi phục trở lại. “Bức màn sắt” ngăn cách Liên Xô và Tòa Thánh Vatican được vén lên vào cuối thời Giáo hoàng Gioan XXIII (1958-1963). Ngày 25 tháng 11 năm 1961, nhân kỷ niệm 80 năm ngày sinh của Giáo hoàng Gioan XXIII, người đứng đầu Nhà nước Liên Xô, Nikita Khrushchev,

đã gửi điện chúc mừng Ngài. Một trong những sự kiện đóng vai trò quan trọng trong việc khôi phục quan hệ giữa Liên Xô và Tòa Thánh Vatican là cuộc tiếp kiến cá nhân của Giáo hoàng Gioan XXIII với con gái của Nikita Khrushhev là Rada và chồng của bà là Alêchxêi Adzubêi, Tổng Biên tập báo *Tin Tức* (Izvestia) ngày 7 tháng 3 năm 1963. Tờ báo này là cơ quan ngôn luận của Xô Viết Tối cao (Quốc hội) Liên Xô lúc đó. Đây là lần đầu tiên một quan chức cao cấp của Liên Xô tiếp chuyện riêng với người đứng đầu Tòa Thánh Vatican. Tuy nhiên về mặt hình thức, đây là cuộc gặp gỡ phi quan phương, Alêchxêi Adzubêi không đại diện cho cơ quan quản lý nhà nước nào của Liên Xô. Tuy nhiên, sau đó ít lâu, cùng với việc N. Khrushhev tiến hành cuộc đấu tranh chống tệ sùng bái cá nhân và hậu quả của nó, chính sách tôn giáo của Liên Xô đã quay trở lại với những phương pháp của những năm 30 thế kỷ XX, nhiều nhà thờ đang hoạt động lúc đó đã bị đóng cửa. Mặc dù vậy, giữa người đứng đầu Nhà nước Liên Xô với Giáo hoàng Gioan XXIII vẫn tiếp tục trao đổi thư từ. Trong một bức thư của mình, ngoài một số nội dung trao đổi khác, Giáo hoàng Gioan XXIII đã chúc mừng những thành tựu của nền khoa học vũ trụ Xô Viết. Về phía Liên Xô, chính Nikita Khrushhev đã tiếp Norman Kazens, đặc sứ của Giáo hoàng tại điện Kremli và trả lời đồng ý thiết lập quan hệ không chính thức giữa Liên Xô và Tòa Thánh Vatican theo đề nghị của Giáo hoàng Gioan XXIII.

Quan hệ ngoại giao Liên Xô - Vatican đã âm dần lên dưới thời Giáo hoàng Phaolô VI (Paul VI, Pôn VI hay còn gọi là Giáo hoàng đỏ, 1963-1978). Ngày 30 tháng 1 năm 1967, lần đầu tiên Chủ tịch

Xô Viết Tối cao Liên Xô Nicolai Pôdgorner đã có cuộc viếng thăm chính thức tới Vatican. Cũng trong giai đoạn này Bộ trưởng Bộ Ngoại giao Liên Xô Andrei Gromyko đã có các cuộc gặp gỡ với Giáo hoàng Rome: cuộc gặp lần đầu tiên với Giáo hoàng Phaolô VI diễn ra ở New York ngày 4 tháng 10 năm 1965 tại kì họp của Đại hội đồng Liên Hợp Quốc khi Ngài phát biểu chào mừng kì họp. Bản thân Giáo hoàng Phaolô VI cũng đã 4 lần tiếp người đứng đầu Bộ Ngoại giao Liên Xô: lần đầu tiên tiếp không chính thức ngày 27 tháng 4 năm 1966, sau đó là các buổi tiếp ngày 12 tháng 11 năm 1970, ngày 21 tháng 2 năm 1974 và ngày 28 tháng 6 năm 1975. Sau khi Giáo hoàng Phaolô VI qua đời, các nhà lãnh đạo Liên Xô tiếp tục có các cuộc gặp gỡ với người đứng đầu Tòa Thánh Vatican nhằm thiết lập quan hệ chính thức giữa hai bên. Ngày 16/10/1978, Hồng y Karol Jozef Wojtyla, người Ba Lan, đặc cử Giáo hoàng Rome lấy tông hiệu là Gioan Phaolô II. Ngày 24/01/1979, Ngài đã có cuộc gặp gỡ với Bộ trưởng Bộ Ngoại giao Liên Xô A.Gromyko và ngày 27 tháng 2 năm 1985 Ngài lại có cuộc gặp gỡ lần thứ hai với vị Bộ trưởng này.

Các cuộc gặp gỡ giữa người đứng đầu Tòa Thánh Vatican với các nhà lãnh đạo Liên Xô giai đoạn này đã phần nào làm dịu bớt căng thẳng trong chính sách của Nhà nước Xô Viết đối với tôn giáo nói chung và đối với Giáo hội Công giáo Nga nói riêng. Điều này dẫn tới việc Giáo hội Công giáo Rome có thể bổ nhiệm các giám mục ở hai nước cộng hòa liên bang vùng Baltic là Latvia và Litva, công nhận quyền của Giáo hội Công giáo Hy Lạp ở Ukraina, khôi phục lại cơ cấu giáo hội ở Belorussia và Nga.

Trong giai đoạn những năm 70-80 thế kỷ XX, Bộ trưởng Bộ Ngoại giao Vatican, Tổng giám mục (sau này là Hồng y) Agostino Casaroli đã ba lần tới Moskva: đó là các cuộc viếng thăm ngày 25 tháng 2 năm 1971, ngày 24 tháng 2 năm 1973 và đặc biệt là cuộc viếng thăm tháng 6 năm 1988, nhân kỷ niệm 1000 năm Kitô giáo chính thức vào nước Nga. Nhân đây xin nhắc lại sự kiện năm 988 sau khi Hưu tước Kiev là Vladimir chiến thắng Hoàng đế Bidăngtin và cưới công chúa Hy Lạp là Anna, ông đã lĩnh nhận Bí tích Thánh thể và trở thành tín đồ Kitô giáo. Từ đây, người dân nước Nga chính thức theo Kitô giáo. Trong chuyến viếng thăm thứ ba này, Hồng y Agostino Casaroli là trưởng đoàn của Tòa Thánh đến dự đại lễ kỷ niệm 1000 năm Kitô giáo Nga. Ngày 13/6/1988, Ngài được Mikhail Gorbachev, Tổng Bí thư Đảng Cộng sản Liên Xô tiếp tại điện Kremli. Điều đáng chú ý, các giáo hội địa phương tới Moskva dự đại lễ, trong đó có Tổng Giám mục Ba Lan Hồng y Jozef Glemp cũng được M. Gorbachev tiếp đón.

Tuy nhiên, phải đến tháng 12 năm 1989 Liên Xô và Vatican mới đạt được thỏa thuận về việc thiết lập quan hệ ngoại giao chính thức. Đây là kết quả của cuộc hội đàm giữa Mikhail Gorbachev với Giáo hoàng Gioan Phaolô II trong chuyến viếng thăm chính thức Vatican của Tổng Bí thư Đảng Cộng sản Liên Xô ngày 01/12/1989. Đến giai đoạn này ở một số nước cộng hòa trong Liên bang Xô Viết đã khôi phục hoàn toàn cơ cấu của Giáo hội Công giáo. Ngày 18 tháng 11 năm 1990, Mikhail Gorbachev đã được Giáo hoàng Gioan Phaolô II tiếp lần thứ hai tại Vatican. Lúc này ông đã ở cương vị Tổng thống Liên Xô, vị tổng

thống đầu tiên và cũng là cuối cùng của Liên bang Xô Viết.

Trước đó, ngày 15/3/1990, Tòa Thánh Vatican và Liên Xô đã chính thức thiết lập quan hệ ngoại giao và lập cơ quan đại diện ngoại giao. Đại diện ngoại giao của hai bên được hưởng quy chế ngoại giao, về phía Vatican mang hàm Sứ thần Tòa Thánh, còn về phía Nga mang hàm Đặc sứ. Sau sự kiện 19 tháng 8 năm 1991, Liên Xô tan rã, ngay sau đó ngày 5 tháng 9 năm 1991, Tòa Thánh Vatican đã công nhận độc lập và chủ quyền của Liên bang Nga và cơ quan ngoại giao của Liên Xô tại Vatican chuyển thành cơ quan ngoại giao của Liên bang Nga do Đặc sứ Iurikarlov đứng đầu.

Ngày 20/12/1991, Boris Yeltsin, Tổng thống đầu tiên của Liên bang Nga đã có cuộc viếng thăm chính thức Tòa Thánh Vatican. Đây là lần đầu tiên ông được Giáo hoàng Gioan Phaolô II tiếp đón. Ngày 10/02/1998, lần thứ hai, Giáo hoàng Gioan Phaolô II tiếp chính thức Tổng thống Boris Yeltsin.

Sau khi đắc cử Tổng thống Nga, Vladimir Putin đã hai lần tới Vatican và được Giáo hoàng Gioan Phaolô II tiếp đón chính thức. Lần thứ nhất vào tháng 6 năm 2000, khi V. Putin thực hiện chuyến công du Châu Âu sau khi được bầu làm Tổng thống Nga. Chuyến viếng thăm Vatican lần thứ hai diễn ra vào ngày 5 tháng 11 năm 2003. Theo đài phát thanh Maiak của Nga, sau chuyến viếng thăm này, Tổng thống Nga đã bày tỏ sự tin tưởng rằng, các Kitô hữu sẽ cùng nhau phấn đấu vì sự thống nhất của Kitô giáo. Ông nói rằng, cần phải thúc đẩy sự thống nhất của thế giới Kitô giáo và rằng người Nga rất muốn Giáo hội Chính Thống giáo Nga và

Giáo hội Công giáo Rome xích gần quan điểm lại với nhau.

Ngày 13/3/2007, Vladimir Putin đã có một cuộc gặp gỡ với Giáo hoàng Benedicto XVI tại Vatican. Sau cuộc trao đổi với Giáo hoàng Rome, Tổng thống Nga đã tặng Ngài 2 tập *Bách khoa thư Công giáo* bằng tiếng Nga do dòng Phanxicô (Franciscan Order) xuất bản tại Nga.

Ngày 3/12/2009, trong chuyến công du Italia, Tổng thống Liên bang Nga Dmitry Medvedev đã viếng thăm Vatican và được Giáo hoàng Benedicto XVI tiếp đón. Trong cuộc gặp gỡ giữa những người đứng đầu nước Nga và Tòa Thánh Vatican, hai bên đã đề cập đến những thách thức liên quan đến hòa bình và an ninh thế giới, đến các vấn đề văn hóa - xã hội mà hai bên cùng quan tâm. Tại cuộc gặp mặt này, Tổng thống Nga và Giáo hoàng Rome đã đồng ý nâng cấp quan hệ ngoại giao giữa Tòa Thánh Vatican và Liên bang Nga. Cuối buổi gặp, Giáo hoàng Benedicto XVI đã tặng Tổng thống D. Medvedev ấn bản tiếng Nga của Thông điệp *Caritas in Veritate*, ngược lại, Tổng thống Nga tặng Giáo hoàng Rome bộ *Từ điển Bách khoa Giáo hội Chính Thống giáo Nga* gồm 22 tập. Thực hiện những thỏa thuận giữa Tổng thống D. Medvedev với Giáo hoàng Benedicto XVI, ngày 9/12/2009, Liên bang Nga và Tòa Thánh Vatican đã trao đổi công hàm về việc nâng cấp quan hệ ngoại giao: lập Tòa đại sứ của Liên bang Nga tại Vatican, đứng đầu là Đại sứ Nicolai Sadtrikov và Tòa Khâm sứ của Tòa Thánh Vatican tại Moskva, đứng đầu là Khâm sứ Tòa Thánh Tổng Giám mục Antonio Mennini.

Ngày 17 tháng 2 năm 2011, lần đầu tiên kể từ khi thiết lập quan hệ ngoại

giao đầy đủ giữa Tòa Thánh Vatican và Liên bang Nga, Tổng thống Dmitry Medvedev đã có cuộc viếng thăm chính thức Vatican, gặp gỡ Giáo hoàng Benedicto XVI. Trong cuộc hội đàm giữa những người đứng đầu Liên bang Nga và Tòa Thánh Vatican, hai bên trao đổi về tương lai của sự hợp tác trong các lĩnh vực xã hội và nhân văn, về văn hóa, khoa học và giáo dục. Đặc biệt hai bên đã thỏa thuận những vấn đề liên quan đến sự phát triển đối thoại liên tôn.

Như vậy, quan hệ giữa Nhà nước Liên bang Nga với Giáo hội Công giáo Rome đã đạt được những bước phát triển mới. Song các nhà lãnh đạo Nga và Tòa Thánh Vatican không thể không quan tâm tới lập trường của Giáo hội Chính Thống giáo Nga trong quan hệ với Giáo hội Công giáo Nga nói riêng và Giáo hội Công giáo Rome nói chung. Trong mối quan hệ này vẫn còn tồn tại nhiều bất đồng do lịch sử để lại, cũng như do cách giải quyết những vấn đề của các giáo phận Công giáo ở Nga mà Tòa Thánh Vatican thực hiện năm 2002. Việc Giáo hoàng Gioan Phaolô II năm 2002 quyết định cải cách lại cơ cấu tổ chức của các giáo phận Công giáo Nga thành những giáo phận đầy đủ đã gây ra làn sóng bất bình trong Giáo hội Chính Thống giáo Nga và tạo ra cuộc khủng hoảng nghiêm trọng trong quan hệ Nga - Vatican. Quan hệ giữa Nhà nước Nga với Tòa Thánh Vatican chỉ thực sự tốt đẹp khi quan hệ giữa Giáo hội Chính Thống giáo Nga với Giáo hội Công giáo Rome có những bước phát triển đột phá. Điều này chỉ có thể có được nhờ sự nỗ lực và hiểu biết lẫn nhau giữa các bên: Nhà nước Nga, Giáo hội Chính Thống giáo Nga và Giáo hội Công giáo Rome./.